

імені В. Н. Каразіна. Серія: Право. 2013. № 1062, Вип. 14. С. 22–26.

8. Ухвала у справі № 757/1631/22-к від 02 лютого 2022 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103047198>.

9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Шокін проти України» від 3 жовтня 2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_858#Text.

10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. *Голос України*. 2005. № 3.

11. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою громадянки України Левченко Ольги Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 березня 2015 року № 213–VIII від 18 червня 2020 року № 5-р(П)/2020. *Вісник Конституційного Суду України*. 2020. № 4. С. 62.

12. Постанова Верховного Суду України у справа № 449/1154/14 від 16 травня 2018 р. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/74536892>.

Вікторія САВІЩЕНКО

директор Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна),
доктор юридичних наук,
кандидат педагогічних наук, доцент

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕОНТОЛОГІЇ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Нові реалії функціонування економіки зумовлюють потребу в підвищенні уваги до професії як соціокультурного, психологічного, деонтологічного і правового феномену. У професії виявляється соціальна функція людини, її роль як особистості. Гострота проблеми поглинання духовності людини особливо небезпечна для професій, покликаним яких є одвічні цінності і функції: захищати справедливість, свободу, мир, виховувати дітей, лікувати, будувати державу.

Наукові розвідки учених присвячені осмисленню концептуальних засад професійної деонтології: аналізу деонтологічних проблем юридичної діяльності (С. Алексєєв, М. Айзенберг, О. Бандурка, І. Бенедик, В. Власюк, Є. Гіда, В. Горшенєв, С. Гусарєв, В. Комаров, О. Скакун, С. Сливка, В. Сокурєнко, О. Тихомиров, В. Черней, Є. Шмоткін та ін.); вивченню парадигм формування правової культури та компетентності майбутніх правоохоронців (В. Ільїна, М. Підберезський, В. Рижиков, О. Федорєнко,

Г. Яворська та ін.); обґрунтуванню етико-деонтологічних основ педагогічної діяльності (Й. Гербарт, А. Дістервег, Я. Коменський, Д. Локк, Й. Песталоцці, Ф. Рабле та ін.). Джерельною базою педагогічної етики і деонтології є теоретичні та практичні розробки Г. Васяновича, І. Зязюна, М. Васильєвої, Г. Караханової, К. Левітана, В. Малахова, І. Синиці, Л. Хоружи та ін.

На даному етапі розвитку деонтології найбільш науково сформованою є професійна деонтологія. Професія як вид діяльності орієнтована на задоволення потреб людини, суспільства, держави. Її суспільна значущість, роль в житті кожної людини обумовлює визначення предмету професійної деонтології – професійний морально-етичний обов'язок. Виходячи із такого розуміння предмету, професійна деонтологія є галуззю знань про професійний обов'язок і відповідальність, сутність і соціальне призначення професії, її етичні стандарти.

Професійна деонтологія є складним утворенням, що містить різні галузі знань про морально-етичний обов'язок у професіях з високим ступенем моральної відповідальності: лікар, вчитель, вчений, юрист, військовий, державний службовець, правоохоронець, психолог. Такі професії орієнтовані на забезпечення основоположних цінностей: життя, здоров'я, миру, безпеки, справедливості, майбутнього. Спільний предмет дослідження професійної деонтології пов'язує різні її галузі: медичну, юридичну, педагогічну, психологічну, деонтологію державної служби, деонтологію наукової діяльності. Водночас кожна галузь деонтології має свій власний предмет дослідження, обумовлений специфікою професії, в якому можна виокремити три складові:

- 1) морально-етичний зміст професійного обов'язку і відповідальності;
- 2) зовнішньо-професійні етичні стандарти поведінки – взаємодія з людьми, які потребують професійних послуг, їх рідними тощо; внутрішньо – професійні етичні стандарти поведінки – взаємодія між колегами професійного середовища;
- 3) моральні норми поведінки поза робочим часом.

Такий підхід є універсальним і дозволяє сформулювати визначення понять різних галузей професійної деонтології:

- медична деонтологія – вчення про професійний обов'язок медичних працівників, моральну сутність і відповідальність професії, її соціальне призначення, етичні стандарти взаємодії з пацієнтом, його рідними; корпоративні норми професійного середовища; позаслужбові морально-етичні канони життєдіяльності;

- юридична деонтологія – вчення про професійний обов'язок юристів, моральну сутність і відповідальність професії, її соціальне призначення, етичні стандарти взаємодії з учасниками судового процесу, клієнтами, їхніми рідними; корпоративні норми професійного середовища; позаслужбові морально-етичні канони життєдіяльності;

- педагогічна деонтологія – вчення про професійний обов'язок педагогів,

моральну сутність і відповідальність професії, її соціальне призначення, етичні стандарти взаємодії педагога з учасниками освітнього процесу; корпоративні норми професійного середовища; позаслужбові морально-етичні канони життєдіяльності;

- деонтологія державної служби – вчення про професійний обов'язок державних службовців, моральну сутність і відповідальність професії, її соціальне призначення, етичні стандарти взаємодії з людьми у сфері виконання завдань і функцій держави; корпоративні норми професійного середовища; позаслужбові морально-етичні канони життєдіяльності;

- психологічна деонтологія – вчення про професійний обов'язок психологів, моральну сутність і відповідальність професії, її соціальне призначення, етичні стандарти взаємодії з клієнтами, їхніми рідними; корпоративні норми професійного середовища; позаслужбові морально-етичні канони життєдіяльності;

- деонтологія наукової діяльності – галузь деонтології про професійний обов'язок вченого, моральну сутність проведення фундаментальних (прикладних) наукових досліджень, соціальну значущість наукової діяльності, етичні стандарти проведення досліджень (експериментів); корпоративні норми професійного середовища; позаслужбові морально-етичні канони життєдіяльності.

Імператив професійного обов'язку та відповідальності набуває не тільки морального змісту, закріплюючись у текстах професійних присяг, обітниць, правилах і кодексах професійної етики, а й юридичного значення. Тексти професійних присяг, обов'язок їх дотримуватися та відповідальність за порушення присяги закріплено в нормативних документах: для народних депутатів та Президента України – в Конституції України; для юристів та правоохоронців – у Законах України «Про Національну поліцію», «Про судоустрій і статус суддів», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про прокуратуру», «Про нотаріат»; для державних службовців – у Законах України «Про державну службу», «Про запобігання корупції»; для військових – у Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» та Постанові Верховної Ради України «Про текст Військової присяги»; для працівників органів місцевого самоврядування – в Законі України «Про службу в органах місцевого самоврядування», для лікарів – в Указі Президента України «Про Клятву лікаря». Однак у таких професіях з високим ступенем відповідальності, як: вчений, педагог, психолог – деонтологічні норми досі не набули нормативного закріплення, що негативно впливає на поширення практики їх порушення.

Так, у ст.20 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [1], зазначається про одну із функцій Національної ради України з питань розвитку науки і технологій – надання пропозицій щодо принципів наукової етики та механізмів контролю за їх дотриманням. У цьому ж документі в п.4. ст. 50 серед основних принципів та засад діяльності

Національного фонду досліджень України зазначається «повага і дотримання авторських та суміжних прав, а також принципів наукової етики». Проте Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» не передбачені ані перелік цих принципів і норм, ані текст професійної присяги, відсутня відповідальність за їх порушення. Позитивним можна зазначити те, що в межах професійного середовища загальні принципи закріплені в Етичному кодексі ученого України, схваленому постановою загальних зборів НАН України 15.04.2009 № 2 [2]. Отже, з метою посилення деонтологічної складової професійної діяльності вченого вважаємо за необхідним доповнити Розділ I «Загальні положення» Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» новою статтею, зміст якої закріплює: 1) перелік принципів професійної етики: пріоритет морального виміру науки, впевненість вченого у надійності наукових результатів, чесність, свобода наукової думки, об'єктивність викладення висновків, прозорість наукового дослідження, істинність, принципи біоетики; 2) текст професійної присяги вченого, обов'язок і порядок її складання; 3) обов'язок і відповідальність за порушення норм Етичного кодексу ученого України та присяги.

Аналізуючи освітнє законодавство з точки зору деонтології, можна зробити висновок: по-перше, що лише один із принципів педагогічної етики «академічна доброчесність» знайшли в ньому відображення; по-друге, відсутнє тлумачення терміну «педагогічна етика», не визначено його зміст. Разом з цим, ст. 54 Закону України «Про освіту» [3] нормативно закріплює обов'язок педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників дотримуватися педагогічної етики. Наукова платформа педагогічної етики сформульована фундаторами освітньої справи, вченими світового рівня: Анрі Валлоном, Левом Виготським, Йоганом Фрідріхом Гербартом, Вільгельмом фон Гумбольтом, Фрідріхом Адольфом Вільгельмом Дістервегом, Ян Амос Коменським, Янушем Корчаком, Джоном Локком, Антоном Макаренком, Марією Монтессорі, Йоганном Генріхом Песталоцці, Жаном Піаже, Жан-Жаком Руссо, Василем Сухомлинським, Костянтином Ушинським та ін. Педагогічною наукою визначені предмет, об'єкт, категорії педагогічної етики, її принципи. Проте ці наукові здобутки не враховані в освітньому законодавстві, більше того, вчитель може бути притягнутий до відповідальності за порушення педагогічної етики, норми якої не мають юридичного визначення. Таким чином, базовий Закон України «Про освіту» необхідно доповнити нормами, які б чітко визначали зміст педагогічної етики, текст професійної присяги та порядок її складання.

Отже, спроби посилити деонтологічну складову професій з високим ступенем відповідальності на правовому рівні позитивно відобразяться на організації процесу підготовки таких професіоналів, що забезпечить поповнення професійних спільнот педагогів, вчених, психологів, юристів та державних службовців професіоналами, здатними присвятити себе професії, суспільству, Державі, віддано працювати на користь людям.

1. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. ст.25.

2. Етичний кодекс ученого України: Постанова загальних зборів НАН України від 15.04.2009 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0002550-09#Text>

3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39, ст.380.

Лариса НАЛИВАЙКО

проректор Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна),
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Василь КЛЮЧКОВИЧ

заступник голови Шостого
апеляційного адміністративного суду
(м. Київ, Україна),
доктор філософії в галузі права

ПРИНЦИПИ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

В основі діяльності органів судової влади лежить започаткована Конституцією України концепція поділу влад, яка покладає на судову владу, у тому числі, й контроль за відповідністю праву дій і рішень законодавчої та виконавчої гілок влади. У правовій державі дії суду із застосування права мають безпосередньо юридичне наповнення; підтверджені багатовіковою традицією судочинства, вони спрямовані на захист прав людини як вищої цінності по відношенню до інших суспільних цінностей і включені в систему конституційного регулювання. Основні права і свободи людини та громадянина є базою для юридично обов'язкових актів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових осіб. Особливо важливим акцентом правозастосування відбивається в діяльності органів судової влади, адже застосування судами права як стадія в загальному механізмі реалізації правової системи повинно бути спрямоване насамперед на захист і забезпечення законних інтересів індивіда.

У вітчизняній правовій науці такі питання, як принципи права, принципи правозастосовної діяльності різних суб'єктів, досліджувалися часто, висновки та пропозиції з цього приводу у науковій літературі висвітлені широко, проте їх відображення у нормативно-правових актах не відповідає рівню наукової